

EL MUSEU DE RIPOLL, DEL 1981 A L'ACTUALITAT. TRES DÈCADES DE CONFLICTES I TRANSICIÓ

DANIEL PALOMERAS I CASADEJÚS

Resum

Els conflictes sobre la propietat i la gestió del Museu Etnogràfic de Ripoll i el seu forçat tancament l'any 2000, han omplert gairebé les tres darreres dècades de la seva història. La signatura d'un acord entre el Bisbat de Vic, l'Ajuntament de Ripoll i el Consell Comarcal del Ripollès, sota els auspicis del Departament de Cultura de la Generalitat, va donar lloc a un conveni, uns estatuts i a la constitució d'un patronat. La modernització de la institució i l'afrontament dels múltiples problemes heretats va ocupar l'atenció d'aquest nou ens fins la clausura definitiva de les instal·lacions per raons de seguretat. Aquest fet no va representar en cap cas l'abandó de les seves funcions institucionals ni quedar-se sense personal, que continuà conservant el fons museístic, vetllant les cessions temporals de peces, muntant exposicions i atenent els estudiosos. Van ser anys de gran activitat pròpia i de col·laboració exterior, fins arribar a la seva actual ubicació a l'antic edifici de can Budellers, inaugurat recentment.

Paraules clau: museu, Ajuntament, propietat, parròquia, conflictes, tancament, treball.

Abstract

The conflict about the ownership and management of the Ethnographic Museum of Ripoll and its unavoidable closure in 2000 has filled

the last three decades of its history. The signing of an agreement between the Bishopric of Vic, the Town hall of Ripoll and the County council of the Ripollès, under the auspices of the Department of Culture, gave rise to an agreement, some statutes and the constitution of a patronage. The modernization of the institution and the confrontation of the numerous inherited problems centered the attention of this new entity until the definitive closure of the installation for security reasons. This fact did not mean in any case the abandonment of its institutional functions. Moreover, it was not left without staff. Such staff kept on preserving the museum collection, taking care of the temporary transferring of the pieces, setting up exhibitions and helping the scholars. There were years of much activity and external collaboration, until reaching its present location in the recently opened old building of Can Budellers.

Key words: museum, town hall, ownership, parish church, conflicts, closure, work.

L'any 1981 vaig ser nomenat regidor de Cultura de l'Ajuntament de Ripoll, en el primer dels consistoris democràtics del postfranquisme. Una de les activitats inaugurals que vaig dur a terme va ser la visita al senyor Eudald Graells, director de l'aleshores Arxiu Museu Folklòric de la vila. En aquella cordial entrevista li vaig oferir una major vinculació de la institució amb l'Ajuntament, a tots els efectes. Graells es mostrà reticent. M'argumentà que el món de la política era molt fluctuant, i que el fet que per aquells dies pogués tenir una bona entesa amb els regidors municipals no li garantia que, en una posterior legislatura, la relació fos la mateixa. Vam fer una visita a les sales i a l'arxiu, vam intercanviar impressions i comentaris i vam deixar per a una altra ocasió la concreció dels tractes a tenir. Era evident que la disposició de Graells, ànima del museu, no era receptiva. Nosaltres érem uns nouvinguts a la cosa pública i la nostra voluntat no era en cap cas de forçar les actituds de persones que ja ens estaven bé, per dir-ho així. És probable que l'amic Graells no pensés mai més en aquella conversa. Jo sí que la vaig recordar, anys després, quan els que semblaven aliats sòlids es van convertir en adversaris que incomodaven, alhora que tots els diferents alcaldes i regidors posteriors mantindrien una posició inamovible de defensa de la institució i de la seva gent.

a | a | a

Fa de mal concretar l'origen dels problemes. Una realitat pot viure durant dècades en la indefinició i semblar que tot està lligat, quan la veritat és que, simplement, ningú l'ha plantejada ni molt menys discutida. Per aquelles dates, se m'havia acudit pensar: qui és l'amo de l'Arxiu Museu de Ripoll? Fins aquell moment, la pregunta hauria semblat retòrica, tot i no tenir una resposta fàcil, i potser per això mai ningú no l'havia formulada directament. D'altra banda era, en aparença, una mica igual: el museu funcionava amb una dinàmica pròpia sense que ningú mostrés oposició, la població el sentia seu i ningú burxava amb dubtes incòmodes. Tothom ho sabia, la ubicació era a les golfes de l'antiga església de Sant Pere. La propietat del temple es podia suposar que era del Bisbat, però tampoc d'això no n'hi havia una evidència fidedigna: a més de parròquia, havia servit també per a altres finalitats, i no hi havia un registre que la demostrés. El museu l'havien fundat uns seglars, amb la col·laboració, això sí, de molts capellans. El rector semblava que hi tenia un paper destacat, però, de fet, mai no l'havia exercit. Les col·leccions eren propietat de la institució, o cedides per particulars o recuperades de la mateixa Església. El finançament oscil·lava entre l'autarquia, les donacions i les aportacions informals. És a dir, un embolic inextricable que, tal volta, tothom pensava que era millor no intentar embolicar encara més. Aquella pau de l'acceptació tàcita es va trencar el dia que un nou rector de Ripoll va voler respondre a la pregunta que jo formulava a l'inici del paràgraf. La resposta proferida va ser ràpida: «l'Arxiu Museu és de la parròquia, i qui no hi estigui d'acord, que se'n vagi al carrer.» A partir d'aquell moment, la polèmica estava servida.

Després d'ardues negociacions, la signatura del conveni, el 4 d'octubre de 1993, entre el bisbe de Vic, l'alcalde de Ripoll i el president del Consell Comarcal del Ripollès, davant el conseller de Cultura de la Generalitat, establia que la gestió seria compartida per les tres primeres institucions. La cerimònia de constitució incloïa el lliurament que l'Ajuntament feia al Bisbat de les claus del museu, de l'arxiu i de l'església de Sant Pere, el Bisbat en prenia possessió i lliurava automàticament i gratuïtament la part del museu al nou patronat que a aquells efectes es constituïa. L'Ajuntament cedia en dipòsit els objectes de propietat municipal a la institució i es comprometia a contribuir al pagament de les despeses, juntament amb el Consell Comarcal. Aquell conveni es plasmava en els nous estatuts, en els quals es precisaven les finalitats del consorci que es creava, adoptant la forma de

patronat, les característiques del patrimoni a gestionar i els òrgans de govern que ho durien a terme: un president i un vicepresident, elegits cíclicament per l'Ajuntament i pel Bisbat, i un secretari i un tresorer, escollits també entre els tres representants del Bisbat, els tres del municipi i el del Consell Comarcal. Com a condicions no escrites, que posaven de manifest com s'havien arribat a enterbolir les relacions institucionals, hi havia la que ni el rector ni l'alcalde de Ripoll no en formarien part. A banda de tot l'anterior, es feia també un repartiment de les càrregues econòmiques, que requeien sobretot en el municipi i el Consell Comarcal, ja que la cessió dels locals per part de l'Església la n'eximia en gran proporció. L'arxiu havia quedat en mans exclusives de la parròquia i al cap de poc restava tancat a pany i clau, amb un accés molt restringit.

Seria ocios i inacabable entrar en el detall de les activitats, decisions i problemes amb què va bregar el patronat al llarg de gairebé dues dècades. Els compromisos inicials més urgents eren el nomenament d'un director i l'elaboració d'un inventari en un termini màxim de dos anys. Una qüestió molt punyent, que palesava el punt on havien arribat les desavinences, era la dels més de setze milions de pessetes dels fons del museu, que Graells havia bloquejat en un compte bancari, fent-ne alçar acta notarial per impedir que el rector de Ripoll se'n pogués apropiar. L'antic director havia mort ja el 1992, i van fer falta certes gestions juridicoadministratives perquè el patronat pogués disposar d'aquells diners.

Una nova font de pugnes va ser el nomenament d'un director, l'any 1994. La proposta de l'Església no convenia la part civil. Les característiques dels candidats eren molt diferents i els arguments del municipi i del Consell Comarcal a favor de M. Àngels Espona es van acabar decantant cap a aquesta. Es veia en ella una professional especialitzada en matèries que feien molta falta, con ara la restauració, es valorava la seva proximitat i la seva disponibilitat. Els responsables del museu no havien tingut mai abans una vinculació laboral amb la institució. Immediatament es va iniciar l'elaboració del llibre de registre i de l'inventari, es va informatitzar l'activitat, es va aprofundir en la documentació i es va editar una nova guia. Al mateix temps, prenia cos la necessitat d'elaborar un projecte museològic a llarg termini. Per aconseguir una renovada projecció social, el maig de 1996 es va portar a terme l'exposició «El museu és viu, viu el museu!», a la sala Abat Senjust de Ripoll, als baixos de l'ajuntament.

*Presentació de l'exposició «El museu és viu, viu el museu!» Sala Abat Senjust, maig de 1996
(Museu Etnogràfic de Ripoll)*

No va trigar gaire a sorgir un nou conflicte. La parròquia, que com hem explicat tenia el control de l'arxiu, va decidir canviar el seu nom històric d'Arxiu de Sant Pere de Ripoll pel d'Arxiu de Santa Maria de Ripoll. La decisió era força arbitrària, ja que no crec que obeís a la major veneració que la Mare de Déu mereix sobre qualsevol sant, sinó a afavorir la identificació de l'equipament amb la parròquia. La denominació original venia del segle XIV i infinitat de treballs de recerca, donacions i col·laboracions portaven aquest nom; els estudiosos locals i comarcals s'hi van pronunciar massivament en contra, amb el suport de molts ripollesos. Però el parer del senyor rector va restar immovible.

La seguretat del museu havia estat una preocupació des del primer dia. La seva precarietat quedà demostrada quan, el 1995, va ser robat un antifonari del segle XVII, que afortunadament es va recuperar dos anys després. Els Mossos d'Esquadra van elaborar un extens informe sobre les mancances detectades: vigilància personal, circuits de televisió, alarmes, tancaments de

l'edifici i de les vitrines, reixes, etc. Lentament es van anar posant en marxa les reformes recomanades, tot i que algunes eren impossibles de dur a terme per la precarietat de la institució o per les dificultats tècniques que revestien.

Els registres escrits del museu de què disposem assenyalen que un dels problemes més constants i irresolubles havia estat el de la teulada de l'església. El nombre d'actuacions que s'hi havien fet al llarg de la seva història eren incomputables. Si una cosa havien tingut totes en comú, havia estat que mai no eren definitives ni havien arribat a resoldre el problema dels degoters i les subsegüents inundacions. Es tractava d'una qüestió estructural, que vista des de fora podia semblar banal, però que havia preocupat a tots els responsables de la institució. No hi havia ruixat moderadament intens que no significués un perill per a l'edifici i per a les col·leccions. Solament l'any 1995 se'n van patir quatre. A qualsevol hora del dia o de la nit, el conservador i els voluntaris del patronat havien d'anar amb la galleda i la baieta a eixugar les sales. Com a detall anecdòtic, però revelador, la institució no tenia aigua corrent ni lavabo. Fins a èpoques relativament recents, si calia aigua que no fos de la pluja, s'havia de bombejar del canal. Quan aquest desaparegué, ho féu també l'aigua. La situació havia arribat a ser força desesperant. Parlar de calefacció, refrigeració, deshumectació o control lumínic era entrar ja en sofisticacions.

Una altra limitació per a la qual no es veia solució fàcil era la dels accessos. L'escala de cargol que menava al museu era, i és, molt bonica, tant que fins i tot s'havia convertit en un símbol i figurava a la portada de la guia, però la seva funcionalitat era nul·la. Un autèntic obstacle per a molts visitants que no podien accedir-hi i un inconvenient dissuasori per a molts altres que ho trobaven una incomoditat insalvable. Es va plantejar instal·lar un ascensor o bé construir un accés a través d'una rampa des de la part posterior de l'edifici. Calia, a més, comptar amb sortides d'emergència. Les solucions eren, però, difícils i costoses.

Passava el temps i, tot i els esforços i la cordialitat establerta entre els membres del patronat, les relacions institucionals no s'arranjaven. El senyor rector entrava al museu sense ni saludar la directora i aquesta seguia sense poder posar els peus a l'arxiu. Malgrat aquestes contrarietats, l'any 1995 es van restaurar les pintures de Joan Llimona que havien decorat el baldaquí del monestir de Ripoll, el 1996 s'aconseguí la inscripció al Registre de Museus de Catalunya i el 1997 s'iniciava una estreta cooperació amb la Fundació Catalana per a la Recerca, que va significar la celebració anual de la «Setmana de

la Ciència», que avui encara perdura amb bona salut. Una de les primeres exposicions temporals amb què es va col·laborar fou la del Palau Robert de Barcelona «Menjar a Catalunya. L'estil d'un poble», el 1997. Aquesta participació va tenir continuïtat l'any següent amb les mostres «L'Islam a Catalunya» i «Les veus del riu». També es deixarien objectes per a les exposicions «Els Mossos d'Esquadra, un viatge en el temps» (Girona, 1999), «La festa del blat» (Girona, 2000), «Vallfogona i el Roser» (Vallfogona de Ripollès, 2000), i «Les fàbriques i els somnis» (Terrassa, 2000).

El 1997 es va rebre el primer informe tècnic pessimista de l'arquitecte municipal, sobre l'estat de l'embigat de la teulada de les sales de la farga i del costumari religiós. En la línia de conservació de les col·leccions, es va iniciar una campanya per verificar l'estat de les peces, amb un informe que s'adreçaria al Servei de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat i al Servei d'Atenció als Museus. En la valoració que feren s'advertia que força d'elles, un cop tractades, no podien retornar al museu tal com estava en aquells moments, sinó que s'havien d'emmagatzemar adequadament. També es va fer el primer pas per reactivar l'Associació d'Amics del Museu, que no va arribar a quallar adequadament. La millor notícia fou la compra del fons fotogràfic Nicolau Coma. Aquesta important adquisició d'uns 4.800 clixés de vidre de gran interès per a l'estudi etnològic de la comarca, va exigir una tasca llarga i laboriosa de neteja, classificació, ordenació i ensobrament. El mateix 1997 finalitzava el contracte de M. Àngels Espona, i Florenci Crivillé —fins aleshores membre del patronat— la va substituir com a conservador i màxim responsable del museu, amb la plaça de director pendent de cobrir-se.

Graells havia retirat de la col·lecció d'armes alguns exemplars de la seva propietat, davant el temor que els que posteriorment arribessin a controlar la institució se'n poguessin apropiar. El 1999 es va redactar un primer document de comodat per al seu retorn, l'efectivitat del qual no ha estat possible fins a la inauguració del nou equipament, ara ja a la seu de l'antic edifici de can Budellers.

Atenent els antecedents arquitectònics mencionats, el 6 de juliol de l'any 2000 el patronat va plantejar a l'Ajuntament la necessitat de tancar el museu. El risc d'esfondrament era alt, i el perill per a visitants i treballadors ho feia del tot recomanable. Un ajornament hauria estat imprudent. Per limitar al màxim les conseqüències d'aquella decisió, es proposava de realitzar una sèrie d'exposicions temporals que permetessin mantenir viva la institució

i, ahora, que seguissin mostrant les seves col·leccions per fer pedagogia. Com a mesures d'urgència, es van apuntalar els sostres més deteriorats i es va tançar la sala del cànem, fins arribar a la clausura definitiva el dia 1 de novembre d'aquell mateix any.

Una primera resposta a aquella situació havia vingut dels participants al II Col·loqui d'Estudis Transpirinencs que se celebrà l'octubre a Núria, on es va aprovar —i posteriorment es publicava en el volum *Annals 2000–2001/Ibix2* del Centre d'Estudis Comarcals del Ripollès— un manifest en el qual es mostrava la preocupació pel deteriorament a què s'havia arribat i es reclamava a tots els responsables i a les institucions una actuació ràpida i eficaç.

Dues feines de gran entitat van iniciar la seva via simultàniament. D'una banda, el buidatge de les sales i, de l'altra, l'elaboració d'un projecte museogràfic solvent. Tant l'una com l'altra suposaven enormes dificultats. Va caldre assessorament per a una cosa tan insòlita com treure totes les peces del museu, documentar-les, fotografiar-les, embalar-les, transportar-les i ubicar-les en el lloc on provisionalment haurien d'estar. Especial complicació revestia el tractament dels objectes de grans dimensions, els diorames, la col·lecció d'armes i les peces delicades. El maig del 2001 s'iniciava el desmuntatge, sota la responsabilitat de Roser Vilardell, M. Àngels Espona, Montserrat Perramon i Florenci Crivillé. El lloc destinat a acollir el material foren algunes dependències disponibles de l'Arxiu Comarcal del Ripollès.

Aquell trasbals no va pas significar que el museu deixés de participar en iniciatives de tota mena. Novament al Palau Robert de Barcelona, es col·laborava en l'exposició «Ripollès: el país del comte Arnau» (2001), i al Museu d'Història de Catalunya en les titulades «Els batecs de la memòria: els Museus d'Història de Catalunya» (Barcelona, 2001) i «...I obrirà solcs l'Esquerra catalana» (2001). També va ser realitzat i es presentà el treball de recerca «El temps i els objectes de la vida social: estudi de la temporalitat a partir de la col·lecció del Museu Etnogràfic de Ripoll», d'Oriol Beltran i Eliseu Carbonell, que es publicava com a llibre el 2005. En el vessant d'objectius per al futur, el 2001 fou presentat el primer projecte museològic a càrrec del museòleg Jusep Boya i es buidava l'antic edifici de can Budellers, que estava destinat a ser la futura seu de la institució, i es començava a fer l'inventari dels continguts. El 23 de desembre s'inaugurava la primera de les mostres temporals «Belles armes», a la sala Abat Senjust, comissariada pel membre del

Exposició «Homes, discursos i col·leccions. Imatges del Museu de Ripoll 1929-2004», commemorativa dels 75 anys del museu. Sala Abat Senjust, desembre 2004–gener 2005 (Museu Etnogràfic de Ripoll)

patronat Ramon Sargatal. Es tractava d'un passeig per la protoindústria metal·lúrgica de Ripoll, la seva vinculació al territori, i l'estètica i la funcionalitat de les armes de foc portàtils. Va gaudir d'un gran èxit de públic i s'hi mantingué fins al setembre del 2002. Es participà amb la Biblioteca de Catalunya en l'exposició «Verdaguer. Un geni poètic» (Vic i Barcelona, 2002. Madrid, 2003) i amb el Museu d'Història de la Ciutat de Girona a «El teixit del món» (2002). D'altres en les quals es prengué part foren «Càtars i trobadors: Occitània i Catalunya: renaixença i futur» (Barcelona, 2003), «La vista y la visión» (a l'IVAM, València, 2003), «Camins de modernitat. La nissaga dels Rubió» (Barcelona, 2004) i a part es van fer algunes contribucions més puntuals.

Un moment de gran rellevància, l'abril del 2003, va ser la inauguració de l'exposició «L'estiueig del pastor» a la sala Abat Senjust, comanada també a Ramon Sargatal, i la participació en la mostra «Armes de Ripoll», a la Fontana d'Or de Girona. El mes de juliol d'aquell any, alguns dels membres del

a a | a

patronat de representació municipal i comarcal van expressar el desig de concloure el seu mandat. S'havia arribat a una etapa amb grans implicacions polítiques i econòmiques, que anaven molt més enllà de la tasca de gestió d'un equipament en funcionament. Calia crear un nou museu en una nova ubicació. Allò exigia la presència de representants amb capacitat directa i legal de decisió. A partir d'aquell moment, foren l'alcaldessa i el regidor de Cultura de Ripoll —acompanyats pel president del Consell Comarcal— els que agafaren les regnes del patronat i del projecte del futur museu, en representació de la vila i de la comarca.

Al llarg de l'any 2004 es van completar les dades d'inventari, registre i control de les peces, i també el balanç del seu estat de conservació. Amb recursos públics es va fer la nova teulada de l'església de Sant Pere, que ja no aixoplugaria mai més el museu.

Entre el desembre del 2004 i el gener del 2005 es commemorava el 75è aniversari de la seva fundació amb l'exposició, també a la sala Abat Senjust, «Homes, discursos i col·leccions. Imatges del Museu de Ripoll 1929–2004», dirigida per Jordi Mascarella, que es traslladaria posteriorment a Barcelona i Girona. També es va portar a terme el buidatge de mobles i objectes de can Budellers i van començar-hi les obres. El Museu d'Història de Catalunya programava la mostra «Per bruixa i metzinera: la cacera de bruixes a Catalunya» (Barcelona, 2007), a la qual es van aportar objectes. La darrera de les exposicions a la Sala Abat Senjust fou inaugurada l'abril del 2007 amb el títol d'«Oficis enrajolats». La proposta i el comissariat eren de Xavier Gasol i va significar una nova empenta a la projecció del museu davant la població, que podia estar experimentant el desencís de tants anys de tancament. Es tancà el març del 2008, i més endavant va viatjar a Castellar de n'Hug, l'Espluga de Francolí i Lleida.

El 15 de maig de 2008 va ser presentat a l'Ajuntament de Ripoll el projecte arquitectònic renovat i definitiu del nou Museu Etnogràfic de Ripoll, amb la qual cosa s'encetava la darrera etapa que va culminar amb la seva inauguració el passat mes de març. En aquest interval, encara es va col·laborar en diverses mostres: «Joan Rubió i Bellver: arquitecte modernista» (Barcelona, 2007-2008), «Bicentenari de les batalles del Bruc, 1808–2008» (el Bruc, 2008), «Aran clavis regni. Era defensa d'un país» (Arties, 2008), «Girona i França entre la guerra i la pau, 1650-1939» (Girona, 2009), «Princeses de terres llunyanes. Catalunya i Hongria a l'edat mitjana» (que el 2009 va ser

aaa

exhibida a Barcelona i al Museu Nacional d'Hongria, a Budapest), «Rurart, permanència i transformació. Artesania de Muntanya de Catalunya» (mostra itinerant: Solsona, Ripoll, Tremp, Sort, Puigcerdà, 2009; Arties i Sant Joan les Fonts, 2010) i «La Bisbal, 1810. Commemoració dels fets de la Bisbal d'Empordà durant la Guerra del Francès» (la Bisbal, 2010).

Una de les qüestions que cal deixar més clares és que, malgrat els conflictes i el forçat tancament del museu, tot i que les seves instal·lacions ja no serien mai més utilitzades, els seus fons i el seu personal van seguir a disposició dels estudiosos, es va continuar treballant en recerca, van ser publicats estudis i articles sobre múltiples temes, es va contribuir a la documentació d'exposicions forasteres i se'n va portar a terme de pròpies, es va mantenir el contacte amb universitats i institucions culturals d'arreu i es van seguir ampliant les col·leccions amb adquisicions i donacions. En contra del que superficialment es pugui haver opinat, l'actual Museu Etnogràfic de Ripoll, brillantment estrenat fa tan poc, és producte de la intensa tasca d'aquests anys, que no desmereix gens de la que els fundadors i els seus successors havien realitzat durant dècades.